PRACE NAUKOWE Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie
Seria: KULTURA FIZYCZNA 1998, z. II

Eligiusz Małolepszy

WYCHOWANIE FIZYCZNE I SPORT W DZIAŁALNOŚCI ZWIĄZKU TOWARZYSTW GIMNASTYCZNYCH „SOKÓŁ" W POLSCE W LATACH 1919-1939 (ZARYS PROBLEMATYKI)

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w roku 1919, nastąpiło połączenie związków sokolich z poszczególnych ziem polskich (zaboru austriackiego, pruskiego i rosyjskiego) w jedną ogólnopolską organizację pod nazwą: Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół" w Polsce. Przedstawiciele „Sokoła" wybrali dziewięcioosobowy „Wydział międzyzwiązkowy", na którego czele stanął Bernard Chrzanowski z Poznania.

Utworzenie jednolitej organizacji sokolej, z wszystkich byłych trzech zaborów, stało się podstawą utworzenia nowej struktury organizacyjnej TG „Sokół". Na obszarze II Rzeczypospolitej utworzono sześć dzielnic: Małopolską, Mazowiecką, Krakowską, Pomorską, Śląską i Wielkopolską. W poszczególnych dzielnicach utworzono okręgi, w skład których wchodziły najmniejsze jednostki organizacyjne, jakimi były gniazda sokole.

„Obowiązkiem dla celów odrodzenia fizycznego, czytamy w «Katechizmie Sokolim», jest tylko gimnastyka jako podstawa racjonalnego wychowania fizycznego, oprócz tego jednak winien sokół oddawać się innym zadaniom z dziedziny zabiegów fizycznych"[1]. Natomiast według tej publikacji, „uprawianie sportu jest wskazane ale musi się to odbywać z większą o wiele ostrożnością i umiejętnością, aniżeli gimnastyka".

Wychowanie fizyczne i sport w Towarzystwach Gimnastycznych „Sokół" przejawiało się w różnych formach. Dziedziny te uzależnione były od warunków kadrowych, sprzętowych i kierunku w jakim rozwijało się gniazdo. Jedne Towarzystwa dysponujące większymi zasobami finansowymi i odpowiednio przeszko-

[1] M.Wolańczyk, *Katechizm Sokoli*, Lwów 1927, s. 20.

loną kadrą prowadziły swą działalność na szerszą skalę, inne tylko w obrębie własnego gniazda.

Dziedziną wychowania fizycznego i sportu, do której Sokoli przywiązywali największe znaczenie była gimnastyka. W ramach tej dziedziny prowadzono ćwiczenia z zakresu gimnastyki szwedzkiej, przyrządowej oraz akrobatycznej. W gniazdach uwzględniając poziom sprawności ćwiczących, zajęcia z zakresu gimnastyki odbywały się z podziałem na płeć oraz zaawansowanie ćwiczących. Członkowie TG „Sokół" swoje umiejętności w zakresie gimnastyki demonstrowali na pokazach i zawodach gimnastycznych. Władze Związku ustaliły, że gniazda organizować będą 2 – 3 pokazy gimnastyki rocznie. Na okręgi nałożono obowiązek urządzania zlotów przynajmniej raz w roku. Pokazy na szczeblu Związku miały być organizowane co 7 lub 8 lat. Przygotowaniem układów ćwiczeń gimnastycznych zajmowali się naczelnicy i naczelniczki „Sokoła". Ćwiczenia opracowywano na podstawie toku lekcyjnego.

Tabela 1. Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół" w Polsce (stan na 31. 12. 1925 r.)

	członków		ćwiczących		% ćwiczących		Dorost Sokoli	
Dzielnice	M	K	M	K	M	K	M	K
Mazowiecka	6822	1932	1918	754	28%	39%	2327	745
Małopolska	9346	2240	920	340	10%	15%	1420	1046
Krakowska	6820	1526	1291	420	19%	28%	1346	823
Wielkopolska	9659	1097	3817	690	40%	63%	2004	493
Pomorska	3368	421	948	398	29%	94%	846	279
Śląska	5815	995	2167	494	37%	79%	2124	368
Razem	41830	8211	11061	3096			10067	3754

Źródło: Sprawozdanie Zarządu Związku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół" w Polsce za lata 1923 – 1925, Warszawa 1926, s. 37.

Pokazy gimnastyczne stanowiły nieodłączny element każdego zlotu „Sokoła", jak również innych uroczystości organizowanych przez Towarzystwo. Np. w Zlocie Dzielnicowym w Poznaniu, przeprowadzonym w dniach 12-15 sierpnia 1922 r. uczestniczyło Sokolstwo z Rzeczypospolitej, jak również Sokolstwo Polonijne. Do wspólnych ćwiczeń zlotowych stanęło 4762 sokołów, w tym 1056 sokolic, 1048 młodzieży żeńskiej. Do ćwiczeń indywidualnych przystąpiło 280 sokołów, w tym 152 sokolic.

Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół" stał się w okresie międzywojennym monopolistą w zakresie sportu gimnastycznego. Jak pisze B.Woltmann: „(...) stał się on najwyższą statutową instancją ruchu gimnastycznego, a w 1934 r. otrzymał oficjalne uprawnienia właściwe wszystkim polskim związkom sportowym(...)"[2]. Pozwoliło to na dalszy, bardziej intensywny rozwój gimnastyki, widoczny m.in. poprzez corocznie organizowanie mistrzostw Polski w gimnastyce, jak również oficjalny występ na Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie w 1936 r.

Tabela 2. Mistrzowie Polski w wieloboju gimnastycznym

Nazwa mistrzostw	rok	Kobiety	Mężczyźni
Zawody Gimnastyczne o Pierwszeństwo	1929	S.Gawałkiewicz W-wa	S.Majtkowski W-wa
	1931	S.Gawałkiewicz W-wa	T.Daniel Brzesko
	1933	J.Skirlińska Kraków	W.Pietrzykowski W-wa
Mistrzostwa Polski w Wieloboju	1935	J.Skirlińska Kraków	T.Dołowy W-wa
	1936	M.Majowska Brynów Śl.	T.Dołowy W-wa
	1937	J.Skirlińska Kraków	E.Kosman W-wa
	1938	J.Skirlińska Kraków	E.Kosman W-wa

Źródło: B.Woltmann, J.Gaj, Sport w Polsce 1919 – 1939, Gorzów Wlkp. 1997, s.26.

Pierwsze Zawody Gimnastyczne o Pierwszeństwo dla mężczyzn w konkurencjach na drążku, poręczach, kółkach i koniu z łękami odbyły się we Lwowie w 1922 r. Najlepszym zawodnikiem zawodów został Stefan Majtkowski, repre-

[2] B.Woltmann, J.Gaj, *Sport w Polsce 1919-1939*, Gorzów Wlkp. 1997, s.26.

zentujący TG „Sokół" w Poznaniu. Kolejne zawody, także dla kobiet rozegrano w latach 1929, 1931 i 1933. Od roku 1935 corocznie przeprowadzano mistrzostwa Polski w wieloboju gimnastycznym. W rozegranych w 1937 r. w Bydgoszczy mistrzostwach Polski, wśród kobiet najlepszą okazała się Janina Skirlińska (Kraków). Kolejne miejsca zajęły: Marta Majowska (Brynów Śląski), Klara Sierońska (Świętochłowice), Wisława Noskiewiczówna (Warszawa). Wśród mężczyzn zwyciężył Edmund Kosman (Warszawa), wyprzedzając Z.Pietrzykowskiego (Warszawa), Gruszkę (Śląsk), Ślusarskiego (Śląsk) i Wilhelma Bregułę (Śląsk).

Po pierwszy międzynarodowy sukces gimnastycy „Sokoła" sięgnęli w 1934 r. na odbywających się w Budapeszcie X mistrzostwach świata. Polki w punktacji drużynowej zajęły III miejsce, ulegając jedynie ekipom Czechosłowacji i Węgier. Drużyna męska na 13 startujących reprezentacji zajęła VI miejsce. Indywidualnie, K.Sierońska zwyciężyła w ćwiczeniach na poręczach, Wiesława Wisłocka zdobyła srebrny medal w tej samej konkurencji, natomiast J.Skirlińska zajęła III miejsce w wieloboju gimnastycznym oraz II w ćwiczeniach na równoważni. W XI mistrzostwach świata w Pradze w 1938 r., reprezentacja Polski zajęła V miejsce w kategorii mężczyzn i III w kategorii kobiet. Najlepsza z Polek, J.Skirlińska była IV, natomiast w rywalizacji mężczyzn E.Kosman uplasował się na XXI pozycji[3].

Reprezentacja Polski uczestniczyła w zawodach gimnastycznych kobiet w Igrzyskach Olimpijskich po raz pierwszy w 1936 r. w Berlinie. Sokolice polskie w składzie: K.Sierońska, M.Majowska, Matylda Osadnik, W.Noskiewicz, J.Skirliń-ska, Zofia Cichecka, Julia Wojciechowska, Stefania Krupowa w konkurencji drużynowej wywalczyły, dobrą VI lokatę.

W dniach 8–10 maj 1925 r. Sokoli uczestniczyli w Asti we Włoszech w Kongresie włoskich towarzystw gimnastycznych i konkursie gimnastycznym. Oprócz 10-cio osobowej drużyny polskiej z naczelnikiem Janem Fazanowiczem, udział we współzawodnictwie sportowym wzięli gimnastycy z Włoch, Francji, Belgii i Szwajcarii. Pokaz gimnastyczny polskich Sokołów wywołał entuzjazm i podziw publiczności oraz uzyskał najwyższą ocenę sędziów. Ekipa polska zdobyła następujące nagrody: puchar srebrny i dyplom „Gran Premio" dla Sokolstwa Polskiego, medal złoty z liśćmi laurowymi wraz z dyplomem dla naczelnika J.Fazanowicza, każdy z gimnastyków otrzymał medal i dyplom za ćwiczenia indywidualne, natomiast przedstawiciel Sokolstwa złoty żeton[4].

[3] Tamże.

[4] *Przewodnik Gimnastyczny „Sokół"*, nr 5-6 z. 1925 r.

Męski zespół „Sokoła", składający się z szesnastu osób pod kierunkiem J.Fazanowicza wystąpił z pokazem gimnastycznym podczas letnich Igrzysk IX Olimpiady w Amsterdamie (1928 r.).

W okresie międzywojennym reprezentacja Polski rozegrała 3 mecze międzypaństwowe. Polacy dwukrotnie zmierzyli się z Niemcami (w 1936 i 1938 r.) oraz z Jugosławią (1939 r.), nie odnosząc zwycięstwa. Sokoli reprezentowali barwy Polski na zawodach gimnastycznych, rozegranych 18–19 grudnia w Nowym Sadzie. Polski zespół w składzie: Edmund Kosman, Wincenty Pietrzykowski (Warszawa), Bernard Radojewski (Poznań), Tadeusz Bettyna (Bydgoszcz), Wilhelm Breguła, Jan Gryszka, Maksymilian Pradela, Wilhelm Ślosarek i Teofil Rost (Katowice), rywalizował z drużynami Czechosłowacji, Jugosławii i Bułgarii. Drużynowo zwyciężyła ekipa Czechosłowacji uzyskując 343,1 p., przed Jugosławią 325,8 p., Polską 303,5 p. oraz Bułgarią 267,1 p. Z Polaków najlepsze wyniki uzyskali – Edmund Kosman, Wincenty Pietrzykowski i Wilhelm Ślosarek.

W TG „Sokół" w 1934 r. istniało 888 sekcji gimnastycznych obejmujących 29422 osób, w 1935 i 1936 r. 953 sekcje liczące 19924 osób, w 1937 r. 826 sekcji i 23416 gimnastyczek i gimnastyków, a w 1938 r. 950 sekcji i 20000 sportowców.

Dyscypliną, w której Sokoli odnieśli w okresie międzywojennym największe sukcesy była lekka atletyka. W tej dyscyplinie członkowie Towarzystwa zdobyli medale olimpijskie. Na szczególne uznanie zasługują Stanisława Walasiewicz i Jadwiga Wajs. S.Walasiewicz urodziła się 11 kwietnia 1911 r. w Wierzchowni koło Rypina. Trzy lata później wraz z rodzicami wyemigrowała do Cleveland w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Została członkiem „Sokoła" w Cleveland. W 1929 r. przyjechała do Polski i wzięła udział w Zlocie Sokolstwa w Poznaniu. Odniosła zwycięstwa w biegu na 100 m i w skoku w dal, przez co zwróciła uwagę ówczesnych władz Polskiego Związku Lekkiej Atletyki. Wstąpiła do TG „Sokół – Grażyna" w Warszawie. W reprezentacji Polski zadebiutowała w 1929 r. w Chorzowie w trójmeczu lekkoatletycznym z Austrią i Czechosłowacją, odnosząc zwycięstwa w biegach na 60 m, 100 m i 200 m oraz w skoku w dal. W 1930 r. zdobyła 3 złote medale w biegach na dystansie 60 m, 100 m, 200 m i medal brązowy w sztafecie 4x100 m, na III Światowych Igrzyskach Kobiet w Pradze. Cztery lata później, na IV Światowych Igrzyskach Kobiet w Londynie zwyciężyła w biegu na dystansie 60 m oraz zajęła drugie miejsca w innych konkurencjach sprinterskich, biegu na dystansie 100 m i 200 m.

Tabela 3. Rekordzistki Świata i Polski w lekkiej atletyce (1934 r.)

Konkurencja	Rekord Świata	Rekord Polski
Bieg na dyst. 50 m.	Walasiewicz 6,4 s	Walasiewicz 6,4 s
Bieg na dyst. 60 m.	Walasiewicz 7,3 s	Walasiewicz 7,3 s
Bieg na dyst. 80 m.	Walasiewicz 9,8 s	Walasiewicz 9,8 s
Bieg na dyst. 100 m.	Walasiewicz 11,8 s	Walasiewicz 11,8 s
Bieg na dyst. 200 m.	Walasiewicz 24,1 s	Walasiewicz 24,1 s
Bieg na dyst. 800 m.	Radke (Niemcy) 2min 16,2 s	Walasiewicz 2 min 18,2 s
Bieg na dyst. 1000 m.	Walasiewicz 3 min 02.5 s	Walasiewicz 3 min 02,5 s
Bieg na dyst. 80 m. płotki	Didericksón (USA) 11,7 s	Schabińska 12,4 s
Sztafeta 4x100 m.	USA 46,9 s	Reprezentacja 50,2 s
Skok wzwyż	Shiley (USA) 167 cm	Krajewska 150,5 cm
Skok w dal	Hitomi (Japonia) 598 cm	Walasiewicz 584 cm
Pchnięcie kulą	Heublein (Niemcy) 15,70 m.	Jasieńska 12,02 m.
Rzut dyskiem	Wajs 48,08 m.	Wajs 48,08 m.
Rzut oszczepem	Braumüller (Niemcy) 44,64 m.	Smętkówna 38,23 m.
Trójbój	Braumüller (Niemcy) 248 pkt.	Sikorzanka, Walasiewicz po 190 pkt.
Pięciobój		Walasiewicz 4198,75 pkt.

Źródło: Rocznik Sportowy 1934, Warszawa 1934, s. 232.

S.Walasiewicz na Igrzyskach Olimpijskich w Los Angeles w 1932 r. zdobyła złoty medal w biegu na dystansie 100 m. oraz zajęła VI miejsce w rzucie dyskiem. W 1935 r. zmieniła barwy klubowe, stając się zawodniczką „Warszawianki", osiągając dalsze sukcesy. Najlepsza sportsmenka okresu dwudziestolecia międzywojennego w Polsce czterokrotnie triumfowała w organizowanym przez „Przegląd Sportowy" plebiscycie na najpopularniejszego Sportowca Polski (1930

r., 1932 r., 1933 r., 1934 r.). Czterokrotnie zajmowała III lokatę (1929 r., 1935 r., 1937 r., 1938 r.), natomiast w 1936 r. zajęła VI miejsce[5].

Drugą obok S.Walasiewicz lekkoatletką, medalistką Igrzysk Olimpijskich, zawodniczką TG „Sokół" była Jadwiga Wajs. Urodziła się 30 stycznia 1912 r. w Pabianicach. W wieku 8 lat zapisano ją do pabianickiego „Sokoła", gdzie przez wiele lat uprawiała gimnastykę. W 1928 r. rozpoczęła uprawiać lekkoatletykę, a jej trenerem został W.Marciniak. W reprezentacji Polski zadebiutowała w meczu lekkoatletycznym Polska – Włochy, rozegranym w Chorzowie w 1931 r., zajmując II miejsce. Rok później na zawodach w Łodzi została mistrzynią Polski w rzucie dyskiem. Kolejny występ w mistrzostwach Polski pozwolił J.Wajs na udział w Igrzyskach Olimpijskich w Los Angeles (1932 r.). W konkursie rzutu dyskiem zdobyła brązowy medal z wynikiem 38,74 m. Złoty medal w tej konkurencji uzyskała amerykanka L.Copeland, uzyskując 40,58 m. Jeszcze większy sukces odniosła na następnych Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie (1936 r.), zdobywając srebrny medal. J.Wajs wyprzedziła jedynie Niemka G.Mauermayer. Na IV Światowych Igrzyskach Kobiet (Londyn 1934 r.) zajęła I miejsce w rzucie dyskiem.

Podobnie jak S.Walasiewicz (konkurencje biegowe), J.Wajs była rekordzistką świata (tab.3). W karierze sportowej zdobyła 21 tytułów mistrzyni Polski. W 1933 r. uczestniczyła w Międzynarodowym kursie trenerów lekkiej atletyki w Budapeszcie. Kilkakrotnie, w okresie międzywojennym znalazła się w pierwszej dziesiątce Plebiscytu „Przeglądu Sportowego" na najpopularniejszego sportowca Polski (1932 r. – 3 miejsce, 1933 r. – 2, 1934 r. – 2, 1936 r. – 4). Za osiągnięcia sportowe, dwukrotnie w roku 1934 i 1937 otrzymała ufundowaną przez Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW) Wielką Honorową Nagrodę Sportową[6].

Udanie reprezentowały barwy Polski Sokolice na II Światowych Igrzyskach Kobiet w Goeteborgu w 1926 r. A.Taborowicz zajęła V miejsce w skoku wzwyż, ustanawiając rekord Polski wynikiem 140 cm. J.Grabicka uplasowała się na II miejscu w biegu na dystansie 60 m, natomiast w innej konkurencji biegowej (250 m) W.Czajkowska została sklasyfikowana na III pozycji. W.Sadkowska w gronie 14 zawodniczek startujących w skoku w dal zajęła dobrą VII lokatę[7]. Wymienione zawodniczki były członkiniami gniazda TG „Sokół-Grażyna". Spośród człon-

[5] Plebiscyty od Kuchara do Maliny, Warszawa 1988, s.29-61.

[6] A.Bogusz, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" w Łodzi 1905-1995*, Łódź 1995, s.63.

[7] W.Niedźwiedź, Z.Pawluczuk, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" kolebką współczesnego sportu*, [w:] „Działalność Towarzystwa Gimnastycznego «Sokół»", praca zbiorowa pod redakcją M.Mirkiewicza, Rzeszów 1996, s.83.

kiń „Sokoła" olimpijką była również Felicja Schabińska. Startowała na Igrzyskach Olimpijskich w Los Angeles w biegu na dystansie 80 m przez płotki, odpadając w eliminacjach.

Tak znaczące sukcesy lekkoatletów „Sokoła" wynikały m.in. z powszechnego uprawiania tej dyscypliny. W 1934 r. „Sokół" liczył 207 sekcji lekkoatletycznych. Najsilniej ta dyscyplina rozwinęła się w Dzielnicy Pomorskiej, Wielkopolskiej, Mazowieckiej i Śląskiej. Corocznie, szczególnie w latach trzydziestych organizowano w okręgach i dzielnicach zawody lekkoatletyczne. Oprócz sukcesów na arenie międzynarodowej, Sokoli zaliczani byli do najlepszych w Polsce i w poszczególnych Okręgowych Związkach Lekkoatletycznych. „Goniec Częstochowski" w numerze z 13 lipca 1939 r. podał wyniki mistrzostw Polski w lekkiej atletyce (zawody przeprowadzono w Poznaniu) w trzech konkurencjach: rzucie oszczepem, biegu na 10000 m, rzucie młotem. W pierwszej konkurencji zwyciężył Franciszek Mikrut („Sokół" Gdynia) przed Witoldem Gerutto („Warszawianka") i Gburczykiem („Warszawianka"). Pierwsze miejsce w biegu na 10000 m zajął Janusz Kusociński („Warszawianka") wyprzedzając J.Kolendę („Sokół" Krywałd) i Sitkę (KPW Katowice). W ostatniej z wymienionych konkurencji trzy pierwsze miejsca zajęli członkowie „Sokoła". Wygrał J.Kordas (Bydgoszcz) przed A.Węglarczykiem (Krywałd) i Kiełpikowskim (Bydgoszcz)[8]. Warto nadmienić, iż Franciszek Mikrut zajął V miejsce w Plebiscycie „Przeglądu Sportowego" na najpopularniejszego sportowca Polski na rok 1931, natomiast J.Kordas był rekordzistą Polski w rzucie młotem (52,19 m – 31.08.1939 r.).

W 1937 r. Śląski Okręgowy Związek Lekkoatletyczny (ŚlOZLA) liczył 25 klubów, w tym 9 sekcji „Sokoła": Katowice, Chorzów, Ruda, Siemianowice, Krywałd, Czułów, Tarnowskie Góry, Czeladź, Częstochowa. W sprawozdaniu ŚlOZLA za 1937 r. zamieszczono wykaz 10-ciu najlepszych wyników lekkoatletycznych. W konkurencjach męskich, oprócz biegu na dystansie 10000 m „Sokół" posiadał swoich przedstawicieli, najwięcej w rzucie młotem – 7 osób, w rzucie oszczepem – 6 osób, po 4 osoby w biegu na dystansie 400 m, skoku o tyczce i pchnięciu kulą. W konkurencjach kobiet było nieco gorzej. Sokolic zabrakło w wykazie w następujących konkurencjach: biegu na dystansie 60 m, 100 m, skoku w dal, rzucie oszczepem i pięcioboju lekkoatletycznym. Natomiast zajmowały pięć pierwszych miejsc w biegu na dystansie 800 m. Do wyróżniających Sokołów ŚlOZLA należy m.in. zaliczyć: Karola Kocota (rzut młotem – Tarnowskie Góry), Antoniego Węglarczyka (rzut młotem – Chorzów), Waleriana Muchę (skok o tyczce – Czeladź), J.Kolendę (bieg na dystansie 5000 m – Krywałd), J.Dykę (dziesięciobój – Krywałd). Do najlepszych sekcji „Sokoła" należeli lek-

[8] „Goniec Częstochowski" nr 158 z 13.07.1939 r.

koatleci z Krywałdu. W rozegranych w lipcu 1939 r. zawodach lekkoatletycznych o mistrzostwo Dzielnicy Śląskiej w punktacji okręgów zwyciężył Krywałd – 277 pkt., II miejsce przypadło Katowicom (195 pkt.), natomiast III zajął Chorzów (79 pkt.)[9].

Według Rocznika Sportowego z 1934 r. następujące sekcje były zarejestrowane w Okręgowych Związkach Lekkoatletycznych: członkiem Białostockiego OZLA było TG „Sokół" w Białymstoku, w skład Krakowskiego OZLA wchodził „Sokół" w Krakowie (2 sekcje), Chrzanowie, Jaworznie, Trzebini i Sierszy, członkiem Lubelskiego OZLA było gniazdo w Kozłówce, we Lwowskim OZLA zarejestrowane były gniazda we Lwowie, Przemyślu i Jarosławiu, w skład Łódzkiego OZLA wchodziły sekcje w Łodzi, Kaliszu, Pabianicach i Piotrkowie Trybunalskim, w Pomorskim OZLA zarejestrowano 3 sekcje „Sokoła" w Bydgoszczy (gniazdo I, V i żeńskie), w Toruniu, Chojnicach, 2 sekcje w Grudziądzu (gniazdo I i żeńskie) i Tucholi, w skład Poznańskiego OZLA wchodziły gniazda w Poznaniu, Lesznie, Ostrowie Wielkopolskim, Kępnie i Wapnie (powiat Wągrowiec), w skład Warszawskiego OZLA wchodziły gniazda „Sokoła" w Warszawie (Grażyna oraz gniazdo IV), w Grójcu, Grodzisku Mazowieckim, Pruszkowie, Wyszkowie, Włocławku i Ostrołęce, w skład Wileńskiego OZLA wchodziła sekcja w Wilnie, natomiast członkiem Wołyńskiego OZLA był „Sokół" w Łucku[10].

Należy przyznać rację Z.Pawluczukowi, który pisze, „(...) że większość gniazd sokolskich miała trudne warunki lokalowe i finansowe do uprawiania sportu. Korzystano często z prymitywnych obiektów obcych. To było niewątpliwie jedną z przyczyn, że wybijający się lekkoatleci opuszczali szeregi sokolskie i przechodzili do różnych klubów sportowych (...)"[11]. Przykładem może być olimpijczyk Józef Noji (uprawiał biegi długie). Brał udział w Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie w 1936 r. Wychowanek poznańskiego „Sokoła", swoje najlepsze rezultaty uzyskiwał już jako zawodnik warszawskiej „Legii".

Obok gimnastyki i lekkiej atletyki, uznanej za podstawę działalności sokolskiej, w większości gniazd rozwijano inne dyscypliny sportu, jak: gry sportowe, pływanie, wioślarstwo, kolarstwo, strzelectwo, boks, tenis, zapasy, narciarstwo, szermierkę, łyżwiarstwo i inne.

W wielu gniazdach „Sokoła" uprawiano zapasy. Za swego rodzaju sukces należy uznać występ dwóch sokołów na Igrzyskach Olimpijskich w Amsterdamie

---

[9] D.Kusa, *Zarys dziejów lekkoatletyki w TG „Sokół" na terenie województwa śląskiego (1920-1939)*, [w:] „Rocznik Naukowy AWF w Katowicach", Katowice 1997, s.95.

[10] *Rocznik Sportowy 1934*, Warszawa 1934, s.410-419.

[11] Z.Pawluczuk, *Z tradycji sportowych Sokolstwa Polskiego*, [w:] „Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych «Sokół»", praca zbiorowa pod redakcja Z.Pawluczuka, Gdańsk 1996, s. 185.

w 1928 r. Nie odnieśli oni żadnego zwycięstwa. Jan Gałuszka (Katowice) w wadze półciężkiej przegrał 2 walki (z Duńczykiem E.Jansenem i Niemcem A. Riegerem) i odpadł z turnieju. Podobnie zakończył się występ Henryka Ganzera (Katowice)[12]. Sport zapaśniczy dość dobrze rozwinięty był w gniazdach Dzielnicy Śląskiej (tab. 4). Spośród nich wyróżniały się Towarzystwa w Katowicach, Imielinie i Knurowie.

W latach 1928 – 1939 zapaśnicy z „Sokoła" II Katowice należeli do najlepszych w Polsce. Wśród nich należy wymienić: Jana Gałuszkę (10-krotny mistrz Polski), Henryka Ganzera (5-krotny mistrz Polski), Władysława Krysmalskiego, Teodora Krysmalskiego, Henryka Staniczka, Józefa Szklorza, Wilhelma Gonsiora, Eryka Urgacza, Antoniego Gołasia, Jerzego Gryta.

Tabela 4. Śląskie gniazda TG „Sokół" posiadające sekcje atletyczne (zapasy, podnoszenie ciężarów) w latach 1918 – 1939

Lp.	Nazwa gniazda	Miejscowość	Rok powstania
1	TG „Sokół"	Brzezinka	1918 – 1922
2	TG „Sokół"	Brzeziny	przed 1920
3	TG „Sokół"	Chropaczów	przed 1935
4	TG „Sokół"	Imielin	1920
5	TG „Sokół" II	Katowice	1922
6	TG „Sokół"	Knurów	1920
7	TG „Sokół"	Kochłowice	przed 1935
8	TG „Sokół"	Pszów	1938
9	TG „Sokół"	Rybnik	przed 1923
10	TG „Sokół"	Tarnowskie Góry	1933

Źródło: P.Godlewski, *Działalność TG „Sokół" w zakresie rozwoju ciężkiej atletyki w Polsce (do 1939 roku)*, w: „Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych «Sokół»", praca zbiorowa pod redakcją Zdzisława Pawluczuka, Gdańsk 1996, s. 196.

[12] P.Godlewski, *Działalność TG „Sokół" w zakresie rozwoju ciężkiej atletyki w Polsce (do 1939 roku)*, [w:] „Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych «Sokół»", praca zbiorowa pod redakcją Z.Pawluczuka, Gdańsk 1996, s.194.

Na terenie Wielkopolski sport zapaśniczy rozwijały Towarzystwa Sokole w Inowrocławiu, Poznaniu i Kościanie. Dobry poziom w zapasach prezentowali Sokoli z gniazd Dzielnicy Pomorskiej. Sekcje zapaśnicze prowadzono w Grudziądzu, Kowalewie, Pelplinie, Podgórzu, Starogardzie Gdańskim, Toruniu, Tczewie i Wąbrzeźnie.

Silną sekcję zapaśniczą posiadało Towarzystwo w Łodzi. Do najlepszych zawodników należeli m.in. Antoni Bergier, Roman Błaszczyk, Antoni Furmański, Jan Gosak, Jan Gryc, Antoni Ignaszewski, Leopold Jakubiec, Władysław Łuszcz, Henryk Stępień, Tadeusz Szanderbach, Tadeusz Syrek, Marian Ulicki. Ponadto sekcje zapaśnicze prowadzone były przez gniazda m.in. w Kaliszu, Krakowie, Lwowie, Stanisławowie, Przemyślu i Wilnie. Przy sekcjach zapaśniczych prowadzono również działalność w zakresie podnoszenia ciężarów.

Pływanie rozwinęło się najbardziej w Dzielnicy Pomorskiej i Wielkopolskiej. Wśród 20 sekcji pływackich, jakie „Sokół" posiadał w 1934 r. w Polskim Związku Pływackim zarejestrowane były sekcje w Bydgoszczy, Grudziądzu i Toruniu (Pomorski OPZP) oraz w Poznaniu i Międzychodzie (Poznański OPZP). W Dzielnicy Pomorskiej najlepsze wyniki osiągali sportowcy z Bydgoszczy, Torunia, Grudziądza, Gdyni, Tczewa i Tucholi. Na zawodach dzielnicowych „Sokoła", które odbyły się w Toruniu (24 lipca 1932 r.) pobito kilka rekordów Okręgu Pomorskiego. M.in. rekord Pomorza ustanowili: Bronisław Trempski – 200 m stylem klasycznym (Toruń), Teresa Moksińska – 400 m i 1500 m stylem dowolnym, sztafeta w składzie: Franciszek Butlewski, Władysław Anders, Zygmunt Taczyński, Aleksander Karkau i Gerard Mieliński – 5x50 m i 4x200 m. Drużynowo zwyciężył Grudziądz, przed zespołami z Bydgoszczy i Torunia. Trzy lata później (1935 r.) na Mistrzostwach Pomorza w pływaniu w klasyfikacji zespołowej najlepszą okazała się drużyna TG „Sokół" Bydgoszcz, wyprzedzając TG „Sokół" Grudziądz i Wojskowy Klub Sportowy z Grudziądza.

Wśród Sokołów Dzielnicy Pomorskiej rozwinęły się także inne sporty wodne – kajakarstwo i wioślarstwo. W drugiej połowie lat trzydziestych silna sekcja wioślarska istniała przy Towarzystwie Sokolim w Pucku.

Z gier sportowych w Towarzystwach Gimnastycznych „Sokół" jedną z najpopularniejszych była piłka nożna. Mimo, iż bardzo wiele gniazd prowadziło sekcję piłki nożnej (Michał Terech w Roczniku Sportowym z 1934 r. pisze, iż „Sokół" posiadał kilkaset oddziałów piłkarskich), poziom sportowy był słaby. W Polskim Związku Piłki Nożnej w 1934 r. zarejestrowano sekcje „Sokoła": | w Radomiu i Kielcach (Kielecki OZPN), w Kałuszy, Sanoku i Nisku (Lwowski OZPN), w Pabianicach, Zgierzu, Zduńskiej Woli i Sieradzu (Łódzki OZPN), w Bydgoszczy (2 sekcje), Tczewie i Chojnicach (Pomorski OZPN), w Lesznie, Kępnie, Rawiczu, Poznaniu (2 sekcje), Opalenicy, Zdunach i Mosinie (Poznański

OZPN), w Piasecznie i Kutnie (Warszawski OZPN) oraz w Dubnie (Wołyński OZPN)[13].

Natomiast w Polskim Związku Gier Sportowych (1934 r.) zarejestrowano gniazda TG „Sokół" w Krakowie, Jaworznie, Sierszy, Trzebini, Chrzanowie, Wieliczce, Szczakowej, Brzeszczach i Tarnowie (Krakowski OZGS), we Lwowie (2 sekcje) i Przemyślu (Lwowski OZGS), w Pabianicach (Łódzki OZGS), w Grudziądzu i Toruniu (3 sekcje) (Pomorski OZGS), w Poznaniu (Poznański OZGS),w Bielsku Białej i Aleksandrowicach (Śląski OZGS), w Warszawie i Włochach (Warszawski OZGS) oraz w Wilnie (Wileński OZGS). Sokoli osiągnęli w grach sukcesy na arenie polskiej. Męska sekcja piłki ręcznej „Sokoła" w Krakowie zajęła III miejsce w Polsce w 1931 r. Jeszcze większe sukcesy zanotowali siatkarze, a sekcje TG „Sokół-Macierz" i TG „Sokół" II we Lwowie zaliczane były do najlepszych w kraju. Sokoli ze Lwowa zostali w 1939 r. mistrzami Polski, dwukrotnie w 1929 r. i 1936/37 zajmowali III miejsce. Ponadto siatkarze „Sokoła-Macierzy" w 1933 r. zdobyli Puchar Polski.

Boks uprawiano przede wszystkim w gniazdach Dzielnicy Pomorskiej i Wielkopolskiej. W 1934 r. „Sokół" liczył 28 sekcji bokserskich, spośród których członkami Polskiego Związku Bokserskiego były sekcje w Grudziądzu, Tczewie i Bydgoszczy (Pomorski OZB), w Poznaniu, Gnieźnie i Inowrocławiu (Poznański OZB) i w Rybniku (Śląski OZB). W przeprowadzonych 11 kwietnia 1937 r. zawodach o mistrzostwo Dzielnicy Pomorskiej najlepszymi pięściarzami zostali: w wadze papierowej – Gołaszewski (Chełmża), w wadze muszej – Jan Winiarski (Chełmża), w wadze koguciej – Jan Wiśniewski (Chełmża), w wadze piórkowej – Brunon Skierka (Tczew), w wadze lekkiej – Urbański (Chełmża), w wadze półśredniej – Maksymilian Bies (Tczew), w wadze średniej – Brunon Wrosz, w wadze półciężkiej – Franciszek Szoenrod (Tczew). Podczas zlotu ogólnopolskiego w Katowicach Sokoli Dzielnicy Pomorskiej zdobyli cztery tytuły mistrzowskie.

Sokolstwo polskie wniosło duży wkład w rozwój i upowszechnianie sportu narciarskiego. W 1934 r. „Sokół" liczył 37 sekcji narciarskich. W Polskim Związku Narciarskim zarejestrowano sekcje narciarskie „Sokoła" w Warszawie (Warszawski OZN), we Lwowie (Lwowski OZN), w Zakopanym i Jordanowie (Podhalański OZN), w Żywcu, Chrzanowie, Brzeszczach, Jaworznie, Tarnowie i Krakowie (Krakowsko-Śląski OZN), w Nowym Sączu i Gorlicach (Krynicki OZN) oraz w Jaśle (Przemyski OZN). Najsilniejszą sekcją narciarską dysponowało TG „Sokół" w Zakopanym. Sekcja powstała w 1923 r. Prezesem oddziału narciarskiego Towarzystwa był Adam Krzeptowski. Pierwsze Związkowe zawody

[13] *Rocznik Sportowy 1934*, Warszawa 1934, s. 390-410.

narciarskie „Sokoła" przeprowadzono w 1924 r. Wzięły w nich udział drużyny z Krakowa i Zakopanego.

Sokoli z Zakopanego uczestniczyli w Igrzyskach Zimowych w St.Moritz w 1928 r. W biegu narciarskim na dystansie 18 km Józef Bujak zajął XVII miejsce, w biegu na dystansie 50 km J.Bujak uplasował się na XIX miejscu, natomiast Stanisław Wilczyński nie ukończył konkurencji (złamał nartę). W skokach narciarskich Stanisław Gąsienica-Sieczka zajął XXIII, a Andrzej Krzeptowski XXVII miejsce.

Bardzo dobrze zaprezentowali się zakopiańczycy podczas pierwszych międzynarodowych zawodach narciarskich, które odbyły się w Zakopanym 12 – 13 stycznia 1929 r. Udział w zawodach wzięli Sokoli z Polski i Czechosłowacji. W biegu kobiet na dystansie 6 km I miejsce zajęła Bronisława Staszel – Polankowa, w biegu Sokołów na dystansie 18 km, na II miejscu uplasował się Władysław Czech, drużyna TG „Sokół" w Zakopanym zwyciężyła w biegu sztafetowym, natomiast S.Gąsienica-Sieczka wygrał zawody w skokach narciarskich[14].

Sokoli wielokrotnie zdobywali tytuły mistrzów Polski. Bronisława Staszel-Polankowa wywalczyła 8 tytułów mistrzowskich w narciarstwie klasycznym i alpejskim, natomiast Andrzej Krzeptowski 7 tytułów mistrzowskich w narciarstwie klasycznym. Stanisław Gąsienica-Sieczka dwukrotnie, w roku 1926 i 1929 był rekordzistą Polski w skokach narciarskich.

Oprócz wymienionych dyscyplin sportowych, Sokoli uprawiali również inne dziedziny sportu. Według Michała Terecha, w 1934 r. istniało ponadto 48 sekcji kolarskich, 31 tenisowych, 30 strzeleckich, 18 łyżwiarskich, 11 szermierczych oraz inne sekcje sportowe[15]. Warto jednak zwrócić uwagę, że tylko niektóre z wymienionych były zarejestrowane w Polskich Związkach Sportowych.

Pewnym wyznacznikiem jest również fakt, iż około 9000 członków „Sokoła" na 30000 ćwiczących zdobyło Państwową Odznakę Sportową (POS – dane z 1934 r.).

Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół" w II Rzeczypospolitej wniósł ważny wkład w zakresie rozwoju i upowszechniania wychowania fizycznego i sportu. Będąc Towarzystwem mającym za cel objęcie jak największej ilości członków aktywnością fizyczną, odniósł wiele sukcesów w sporcie w Polsce, jak również na arenie międzynarodowej. Członkowie „Sokoła" należeli do najlepszych w kraju. Osiągali najlepsze wyniki na świecie (rekordy świata), zdobywali

[14] *Przewodnik Gimnastyczny „Sokół"*, nr 3 z 1.02.1929 r.

[15] *Rocznik Sportowy 1934*, Warszawa 1934, s.168-169.

medale Igrzysk Olimpijskich, mistrzostw świata i Europy. Warto zaznaczyć, szczególnie dużą aktywność „Sokoła" na polu gimnastyki i lekkiej atletyki.

SUMMARY

PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS IN THE ACTIVITIES OF THE UNION OF GYMNASTIC ASSOCIATIONS „SOKÓŁ" IN POLAND IN THE YEARS 1919-1939 (AN OUTLINE OF A PROBLEM)

Eligiusz Małolepszy

The Union of Gymnastic Associations „Sokół" in the II-nd Commonwealth of Poland made an important contribution in the development and propagation of physical development and popularisation of physical education and sports. Their aim being to involve as many members as possible in physical activity, the Union achieved great success in sports both in Poland and on the international arena. Members of the „Sokół" movement were among the best sportsmen in the country. Special note should be taken of intensive activity of the „Sokół" activity in the fields of Gymnastics and light athletics.